

1. Руденко Л.М. (2013) «Теоретичні та методичні засади діагностики і корекції агресивної поведінки дітей з розумовою відсталістю». автореф... на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 «Спеціальна психологія» Мон. Київ

REFERENCES:

1. **Physiologic Principles to Health Care Application.** Human Kinetics.
2. **Ben-Porath Sigal R.** (2020). Wartime patriotism. In: Sardoč M. (eds) Handbook of Patriotism. Springer, Cham. 693-706. https://doi.org/10.1007/978-3-319-54484-7_3
3. **Blomqvist, T.** (2019). Self-Control and Aggression Amongst Mixed Martial Arts Practitioners. *J. Martial Arts Res.* 2, 1-12.
4. Bondarenko N.V., Kosianchuk S.V. (2022). *Nacionalno-patriotychne vychovannya u konteksti suchasnykh vyklykiv.* Kyiv: Feniks. ISBN 978-966-136-903-9.
4. **Bowen Liu, Yuhua Yang, Jie Geng, Tingting Cai, Mengjuan Zhu, Tao Chen, and Jinjing Xiang.** (2022). Harsh Parenting and Children's Aggressive Behavior: A Moderated Mediation Model. *Int. J. Environ Res Public Health*, 19(4), 2403. doi: <https://doi.org/10.3390/ijerph19042403>
5. **Breuer, J., & Elson, M.** (2017). Frustration-aggression theory. The Wiley Handbook of violence and aggression. *American Cancer Society*, 10(7), 1-12.

PUTROV, S., MYKHAILENKO, V. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF OVERCOMING AGGRESSION IN ADOLESCENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITIES

The article presents the results of a theoretical and applied analysis of the problem of overcoming aggression in adolescents with mild intellectual disabilities as a result of psychotraumatic situations during the war in Ukraine.

It is determined that aggression, according to world sources, can be beneficial to society, as it stimulates people's desire to win by overcoming obstacles.

The results of the author's previous longitudinal studies with co-authors are presented, where aggression was an effective psychological factor for young athletes to achieve high results.

It is found that the quality of aggression in this category of people directly affects the emergence of a sense of patriotism in the field of sports.

In view of the relevance of the new wartime paradigm, significant changes in the psyche of people are noted, and the author persistently returns to the search for new strategies to overcome the aggressiveness of persons with mild intellectual disabilities, realizing that this condition in the clinical group of mentally retarded people will lead to the emergence of a sense of patriotism. Clinical and psychological studies of the features and structure of intellectual disabilities are considered. It has been found that this category of persons, in particular, those with dysontogenesis, contrary to the expectations of the author of the article, only formally understands patriotism, but in reality, within the framework of post-traumatic syndrome, they have indicators of aggression, self-aggression, anxiety, signs of affectation of psychological attitudes, indifference to other people, destruction of objects, and indifferent attitude to the pain of others.

Based on the results of an empirical study with adolescents with a mild degree of intellectual disability, it is confirmed that the primary basis of the platform of violations of logic, cause and effect relationships, difficulties in the formation of higher mental functions: concepts, ideas, self-control and self-regulation of behavior during stressful situations make adolescents show aggression as a form of psychological protection from a traumatic situation.

The directions and psychological and pedagogical conditions of individual and group socio-psychological correctional and rehabilitation work of a team of specialists and parents to overcome aggressive actions and behavior in adolescents with a mild degree of intellectual disability are determined.

Key words: aggression, adolescents with mild intellectual disabilities, psychological and pedagogical conditions.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.46.16>

УДК: 159.922.76 – 056.34

A.C. Розвад
anastasiarozvad@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0003-3503-2176>

ІНКЛЮЗИВНИЙ ПРОСТІР: НОРМАТИВНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті розглядаються основні концепції та принципи інклюзивного простору, зокрема фізична доступність, інформаційна доступність та соціальна інклюзивність.

Особлива увага приділяється психологічним аспектам, які покращують інклюзивний простір: психологічній безпеці, емоційній підтримці, індивідуальним підходам до навчання та розвитку соціальних навичок. Також розглядається можливість підвищення обізнаності про інклюзію серед педагогів, батьків та учнів та надання психологічної підтримки дітям та їхнім сім'ям.

Аналіз міжнародних і національних нормативних актів, що регулюють інклюзивний простір, дозволяє зрозуміти законодавчі засади його розвитку. У цій статті розглядаються міжнародні конвенції, закони та політичні декларації, а також діючі програми і законодавчі ініціативи України, спрямовані на створення та підтримку інклюзивного середовища.

У контексті нашого дослідження ми розглянули сучасні тенденції розвитку інклюзивного простору та нормативне забезпечення цих процесів, що дозволить краще зрозуміти, як створювати та підтримувати інклюзивні середовища, які відповідають потребам різних груп населення. Аналіз існуючих практик та законодавчих ініціатив сприятиме визначенню ефективних стратегій для подальшого розвитку інклюзивного простору в Україні.

Ключові слова: інклюзивна освіта, особа з особливими освітніми потребами, інклюзивне освітнє середовище, інклюзивний простір.

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в останні десятиліття в гуманітарній сфері життя суспільства, проявляються у зростаючому інтересі до проблем соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Соціальна політика України в цілому спрямована на створення для такої категорії дітей рівних з їхніми однолітками можливостей участі у всіх сферах життя сучасного суспільства. Тому однією із соціально значущих проблем психологічної науки і практики на сьогодні є питання адаптації та навчання дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти.

Інклюзивний простір – важливий елемент сучасного суспільства, спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян, незалежно від їхніх фізичних, психологічних і соціальних характеристик. Інклюзія охоплює різні аспекти життя, включаючи освіту, працевлаштування, культурне та соціальне середовище. Розробка і впровадження інклюзивних просторів повинні здійснюватися з урахуванням останніх тенденцій і відповідної нормативної підтримки. Визначення основних напрямів розвитку інклюзивного простору та аналіз чинного законодавства є ключем до забезпечення ефективності цих процесів.

У контексті нашого дослідження ми розглянемо сучасні тенденції розвитку інклюзивного простору та регуляторну підтримку цих процесів, що дозволить краще зрозуміти, як створювати та підтримувати інклюзивні середовища, які відповідають потребам різних груп населення. Аналіз існуючої практики та законодавчих ініціатив сприятиме визначенню ефективних стратегій для подальшого розвитку інклюзивного простору в Україні.

Аналіз досліджень і публікацій. Аналіз питання організації інклюзивного навчання належать до актуальних проблем сучасних наукових досліджень і розглядаються як зарубіжними, так і вітчизняними науковцями в таких аспектах: обґрунтування теоретичних концепцій організації інклюзивного навчання (Дж. Аллан (J. Allan), В. Бондар, Т. Бут (T. Booth), М. Ейнскоу (M. Ainscow), В. Засенко, А. Колупаєва, С. Миронова, В. Синьов, Р. Сігман (R. Sigman), Л. Флоріан (L. Florian) та ін.); створення інклюзивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами (П. Бурд'є (P. Bourdieu), Н. Волдрон (N. Waldron), Г. Давиденко, А. Данілавічюте, Д. Деспелер (D. Deppele), Дж. Ліндсей (J. Lindsay), Т. Лорман (T. Loreman), Н. Назарова, Т. Сак, А. Шевцов тощо).

Згідно з аналізом наукової літератури сучасна тенденція розвитку інклюзивних просторів спрямована на комплексний підхід до вирішення комплексних проблем інклюзії, включаючи інтеграцію різних секторів (освіта, охорона здоров'я, соціальні служби) та забезпечення відповідної інфраструктури.

Мета статті – проаналізувати сучасні тенденції розвитку інклюзивного простору; визначити ключові напрями впровадження інклюзивного середовища в Україні та аналіз наявних законодавчих актів, що регулюють цю сферу.

Виклад матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку українського суспільства питання доступності освіти для дітей з особливими освітніми потребами набуває все більшого значення. Свідченням цього є реформи в цій сфері, які першочергово забезпечують інтеграцію в світовий освітній простір і забезпечують рівні права в отриманні якісної освіти для всіх громадян України, особливо осіб із

особливими освітніми потребами.

Відсутність освіти не дозволяє повною мірою реалізацію особистісних та громадянських прав людини (К. Романенко, 2008). Люди з особливими освітніми потребами особливо гостро усвідомлюють необхідність освіти, яка надає можливості для саморозвитку та самореалізації. Доступність освіти для людей з порушеннями психофізичного розвитку – це свого роду соціальний ресурс, що сприяє духовному і творчому розвитку особистості та зменшує соціальну ізоляцію, якщо не гарантія, то принаймні можливість займатися трудовою діяльністю, покращувати власне матеріальне становище і досягати допустимого рівня життя.

Відповідно до чинних нормативно-правових документів інклюзивна освіта – це система заходів (механізмів), що забезпечують реалізацію права людей з обмеженими можливостями на освіту. Саме навчання осіб з особливими освітніми потребами в умовах звичайного навчального закладу дає змогу забезпечити реальну (а не формальну) рівність прав усіх громадян (незалежно від стану здоров'я чи інших суб'єктивних характеристик) на отримання якісних освітніх послуг (P. Mittler, 2000). Конституцією України проголошено рівність прав усіх людей, незалежно від будь-яких ознак та особливостей (стаття 24), зокрема рівність у доступі до якісної освіти (стаття 53) (Конституція України, 2016). Варто зауважити, що особливістю права на освіту є те, що воно не може бути реалізоване автономними зусиллями окремих осіб і вимагає від держави та суспільства виконання певних зобов'язань (К. Романенко, 2008).

Звертаємо вашу увагу на такі нормативно-правові джерела організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти:

- низка ратифікованих Україною міжнародних нормативно-правових актів, які закріплюють принципи загальності та доступності освіти незалежно від будь-яких зовнішньо-фізичних та внутрішньо-психологічних чинників формування людини;
- Конституція України, нормами якої закріплено вільність та рівність прав усіх громадян (стаття 21), заборону дискримінації (стаття 24), право кожного на освіту (стаття 53);
- Закон України «Про освіту», зокрема, у статті 1 закону наводяться поняття, які мають місце в цьому нормативно-правовому акті та стосуються відносин інклюзії, даються тлумачення термінології. Тобто законодавець чітко вказує, в якому значенні такі терміни вжиті в законі, також подано характеристику термінів: «особа з особливими освітніми потребами», «інклюзивне освітнє середовище», «інклюзивне навчання», «індивідуальна освітня траєкторія», «індивідуальна програма розвитку», «індивідуальний навчальний план», «корекційно-розвиткові послуги», «психолого-педагогічні послуги», «психолого-педагогічний супровід», «розумне пристосування» (Конвенція про права дитини, 1989).

З огляду на вищезазначене, принцип інклюзивної освіти передбачає створення умов для навчання та розвитку кожної дитини незалежно від її індивідуальних особливостей. Інклюзивна освіта спрямована на створення середовища, в якому кожна дитина має можливість отримати якісну освіту з урахуванням її потреб та здібностей.

Закон України «Про освіту» визначає поняття «інклюзивне освітнє середовище» як «сукупність умов, способів і засобів їхньої реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей».

Учені розглядають інклюзію як процес постійного пошуку найефективніших способів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому сенсі відмінність вважається позитивним явищем, що стимулює навчання дитини. Наступним елементом є те, що інклюзія пов'язана з виявленням перешкод і їхнім подоланням. Тому вона передбачає проведення комплексної оцінки, збір інформації з різних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці. Інклюзія передбачає такі фактори, як: присутність (можливість навчатися в закладі освіти та необхідна для цього адаптація ресурсів), участь (позитивний досвід, який учень набуває у процесі навчання та ставлення учня до самого себе в цьому процесі), досягнення (всебічні результати навчання) (М. Перфільєва).

Н. Клименюк вважає, що на емпіричному рівні доведено, що інклюзія в освіті дає можливість усім, хто бажає навчатися, повною мірою брати участь у житті колективу – починаючи від дошкільного і завершуючи вищим навчальним закладом; інклюзія володіє ресурсами, спрямованими на встановлення

рівноправ'я спілкування та максимальної соціалізації всіх, хто навчається (Н. Клименюк, 2009).

Ми вважаємо, що, враховуючи вищевикладене, концепція «інклюзивного простору» стає все більш важливою та актуальною в сучасному світі. Це фізичне, інформаційне та соціальне середовище, яке повинно забезпечувати рівний доступ та рівні можливості для всіх людей незалежно від їхніх фізичних, сенсорних, інтелектуальних чи психосоціальних особливостей. Фізична доступність, інформаційна доступність та соціальна інклюзивність є важливими аспектами інклюзивного простору, як це визначено як національними, так і міжнародними стандартами. Вони створюють умови для реалізації концепції інклюзивності та надають можливість для повноцінної участі кожного індивіда в суспільних процесах, зокрема, такі як:

1. Фізична доступність – містить інфраструктуру та архітектурні рішення, які забезпечують безбар'єрний доступ для людей з обмеженою мобільністю.
2. Інформаційна доступність – забезпечує доступ до інформації для всіх людей, включаючи дітей із сенсорними та когнітивними порушеннями.
3. Соціальна інтеграція – це аспект, який передбачає створення середовища, в якому всі діти відчують себе включеними, шанованими та прийнятими.

На наш погляд, особливу увагу слід приділити принципам, що лежать в основі інклюзивного простору, оскільки вони формують основу для створення середовища, в якому в кожного є можливість повноцінно взаємодіяти із зовнішнім світом. Серед основних принципів ми виділяємо такі:

1. *Доступність*. Принцип передбачає, що всі компоненти простору, включаючи будівлі, інфраструктуру, інформаційні ресурси та послуги, повинні бути доступними для всіх користувачів, незалежно від їхніх фізичних чи когнітивних здібностей.
2. *Рівність можливостей*. Принцип передбачає, що кожна людина має рівні можливості для використання всіх ресурсів простору без дискримінації або обмежень. Рівність можливостей гарантує, що кожна дитина має доступ до тих же послуг та умов, що й інші учасники освітнього процесу.
3. *Повага до різноманітності*. Принцип поваги до різноманітності визнає та цінує індивідуальність кожної людини, гарантує, що кожен проявляє свої здібності і створює умови, прийнятні для суспільства.

Таким чином, беручи до уваги основні принципи та розкриття терміну «інклюзивний простір» у нашому дослідженні, ми можемо підкреслити важливість певних фізичних та інформаційних аспектів, що забезпечують доступність та комфорт для всіх учасників освітнього процесу. Це дозволяє більш детально вивчити й оцінити ефективність різних ініціатив і проєктів, спрямованих на створення такого простору, а також визначити законодавчі та нормативні заходи, необхідні для його розвитку. Такий підхід не тільки розширює розуміння інклюзивності, а й сприяє формуванню середовища, в якому кожен може відчувати себе повноцінним учасником суспільного життя.

Україна зробила важливий крок у впровадженні інклюзивної освіти, яка є важливим елементом соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017) інклюзивна освіта ґрунтується як система освітніх послуг, яка базується на принципах доступності, інклюзивності та рівних можливостей для всіх учнів. Цей закон закладає основу для забезпечення права кожної дитини на освіту незалежно від її особливостей.

Однією з ключових ініціатив у цій галузі є Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки, яка передбачає створення інклюзивних класів у загальноосвітніх школах, підготовку педагогічних кадрів, практичних психологів, адаптацію навчальних програм та забезпечення необхідними ресурсами. За даними Міністерства освіти і науки України, кількість інклюзивних класів та навчальних закладів, що працюють за принципами інклюзії, зростає з кожним роком. Це свідчить про те, що поступово формується комплексна система освіти, що враховує потреби всіх учнів.

Незважаючи на значні досягнення, Україна все ще стикається з низкою проблем в області інклюзивної освіти та розвитку інклюзивних просторів. Проте розвиток інклюзивності в Україні показує, що принципи рівності та доступності впроваджуються поступово. Це сприяє створенню суспільства, в якому кожна дитина, незалежно від своїх здібностей, має можливість для повноцінного життя і самореалізації.

Концепція інклюзивного простору в Україні також набуває все більшого значення, оскільки інклюзивний простір передбачає створення фізичного, інформаційного та соціального середовища, яке забезпечує рівний доступ та можливості для всіх людей. На відміну від інклюзивного середовища, він зосереджується на кліматі та умовах, як загалом сприятливі для всіх учасників суспільства, тоді як інклюзивний простір зосереджується на конкретних аспектах, що забезпечують доступність та комфорт для дітей з особливими освітніми потребами в умовах освітнього професу.

Для ефективного поліпшення якісної адаптації та подальшої самореалізації дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному просторі важливо враховувати психологічні аспекти, які сприяють створенню умов, необхідних для функціонування.

Основними напрямками вдосконалення інклюзивного простору з точки зору психології та практики є:

1. Освітня діяльність. Важливо проводити системну роботу з підвищення обізнаності про інклюзію серед практичних психологів, педагогів, батьків та учнів. Це можна зробити за допомогою тренінгів, семінарів, спрямованих на розуміння дітей з особливими освітніми потребами.
2. Психологічна підтримка. Забезпечення доступу до психологічних консультацій для дітей, батьків та вчителів. Це допомагає вирішувати проблеми адаптації, розробляти стратегії подолання та зниження рівня тривожності. Підтримка соціальних навичок. Проведення занять, спрямованих на розвиток соціальних навичок, таких, як: ефективне спілкування, групова взаємодія та розв'язання конфліктів. Це допоможе дітям з особливими потребами краще інтегруватися в колектив.
3. Розвиток батьківської компетентності. Створення груп підтримки для батьків дітей з особливими потребами, де вони можуть обмінюватися досвідом, отримувати психологічну підтримку та дізнаватися про нові методи виховання та навчання. Проведення семінарів та тренінгів для батьків, які допомагають їм зрозуміти особливості розвитку їхніх дітей, навчитися ефективно підтримувати їх вдома та взаємодіяти з навчальними закладами.
4. Оцінка та корекція. Регулярний моніторинг ефективності інклюзивних програм та виявлення проблемних аспектів дозволить вчасно вносити корективи та покращувати умови для навчання та розвитку дітей з особливими потребами. Важливо також, щоб швидко вирішувати проблеми й адаптовувати освітній процес до потреб дитини, важливо забезпечувати постійний зворотний зв'язок між педагогами, психологами, батьками і дітьми.

Таким чином, вдосконалення інклюзивного простору в Україні, на нашу думку, потребує системного підходу та співпраці всіх учасників освітнього процесу. Надання психологічної підтримки, підвищення обізнаності та створення ресурсного середовища сприяють успішній адаптації та інтеграції дітей з особливими потребами в суспільство. Це, в свою чергу, дозволить їм реалізувати свій потенціал і вести повноцінне життя.

Висновки. Аналіз концепцій та принципів інклюзивного простору показує, що ефективність його організації залежить від фізичної та інформаційної доступності, соціальної інклюзивності.

З психологічної точки зору, поліпшення інклюзивного простору вимагає створення середовища, що забезпечує психологічний комфорт і безпеку для всіх учасників. Важливими є індивідуалізація навчання, розвиток соціальних навичок, активне залучення дітей до соціальної взаємодії та надання психологічної підтримки як дітям, так і їхнім батькам.

Отже, ефективне впровадження інклюзивного простору вимагає комплексного підходу, який враховує фізичні, інформаційні та соціальні аспекти, а також психологічні потреби всіх учасників. Тільки таким чином можна створити середовище, де кожна людина матиме можливість реалізувати свій потенціал та вести повноцінне життя. Це, в свою чергу, сприятиме соціальній згуртованості та розвитку інклюзивного суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. **Mittler P.** Working Towards Inclusive Education: Social Contexts. New York : David Fulton Publishers, 2000. 222 p.
2. Клименюк Н. В. Інклюзія людей з особливими потребами до суспільного життя : історичний аспект. *Наукові праці* : наук.-метод. журнал. Вип. 99.

Т. 112. Педагогіка. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009.
С. 148–153. 3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. (з наступними змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 18.05.2024). 3. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 12 грудня 2006 р.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 18.05.2024). 4. Конституція України від 28 червня 1996 р. (з наступними змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 18.05.2024). 5. Конституція України : Закон у редакції від 30.09.2016 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України». URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0&find=1&text=%EE%F1%E2%B3%F2&x=0&y=0> (дата звернення: 18.05.2024). 6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 18.05.2024). 7. Перфільєва М. В. Соціалізація неповносправних дітей в рамках інклюзивної освіти. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp/Sp/2009_11/13.pdf (дата звернення: 18.05.2024). 8. Романенко К. М. Конституційне право громадянина на освіту в Україні : стан і тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 «Конституційне право». Харків, 2008. 25 с.

References:

1. **Mittler P. (2000)** [Working Towards Inclusive Education: Social Contexts]. New York : David Fulton Publishers (in New York) 2. Klymenyuk N. V. (2009) *Inklyuziya lyudey z osoblyvymy potrebamy do suspil'noho zhyttya : istorychnyy aspekt*. [Inclusion of people with special needs in public life: historical aspect] / Naukovi pratsi : nauk.-metod. zhurnal. Vyp. 99. Т. 112. Pedagogika. Mykolayiv : Vyd-vo CHDU imeni Petra Mohyly (in Ukrainian). 3. The Convention on the Rights of the Child dated (November 20, 1989) (with subsequent amendments and additions) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (date of application: 05/18/2024) (in Ukrainian). 4. Convention on the Rights of Persons with Disabilities (of December 12, 2006) 5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (date of application: 18.05.2024) (in Ukrainian). 5. The Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 (with subsequent amendments and additions). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian). 6. Constitution of Ukraine: Law as amended (from September 30, 2016) No. 254k/96-ВР. Database "Legislation of Ukraine". URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0&find=1&text=%EE%F1%E2%B3%F2&x=0&y=0> (access date: 05/18/2024) (in Ukrainian). 8. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (of December 16, 1966). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (access date: 05/18/2024) (in Ukrainian). 9. Perfilyeva M. V. [Socialization of disabled children within the framework of inclusive education]. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp/Sp/2009_11/13.pdf access date: 05/18/2024) (in Ukrainian). 10. Romanenko K. M. (2008) *The constitutional right of a citizen to education in Ukraine: state and trends of development*. PhD thesis abstract. Kharkiv (in Ukrainian).

ROZVAD, A. INCLUSIVE SPACE: REGULATORY FRAMEWORK AND MODERN DEVELOPMENT TRENDS

This article examines the main concepts and principles of an inclusive space, particularly physical accessibility, informational accessibility, and social inclusivity. Special attention is given to psychological aspects that enhance an inclusive space: psychological safety, emotional support, individualized learning approaches, and the development of social skills. Additionally, the potential for increasing awareness about inclusion among educators, parents, and students, and providing psychological support to children and their families is discussed.

An analysis of international and national regulatory acts governing inclusive spaces allows for an understanding of the legislative foundations of their development. This article reviews international conventions, laws, and political declarations, as well as existing programs and legislative initiatives in Ukraine aimed at creating and supporting inclusive environments.

In the context of our research, we have examined current trends in the development of inclusive spaces and the regulatory framework supporting these processes, which will enable a better understanding of how to create and maintain inclusive environments that meet the needs of various population groups. An analysis of existing practices and

legislative initiatives will help identify effective strategies for the further development of inclusive spaces in Ukraine.

Keywords: *inclusive education, individuals with special educational needs, inclusive educational environment, inclusive space.*

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2024.46.17>

УДК 616.89-008.434.5

А.М. Савицький

a.m.savytskyi@udu.edu.ua

https://orcid.org/0009-0003-6841-6440

І.В. Мартиненко

irmartynenko@gmail.com

https://orcid.org/0000-0001-5003-4653

ВІДНОВЛЕННЯ МОВЛЕННЄВИХ ТА РУХОВИХ ФУНКЦІЙ У ДІТЕЙ З МОТОРНОЮ АФАЗІЄЮ НА РАНЬОМУ ЕТАПІ КОРЕКЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У статті на основі аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних дослідників розглядається проблема організації корекційно-відновлювального навчання дітей з афазією в умовах спеціально організованого середовища; проводиться аналіз дієвих форм і методів корекційно-реабілітаційної роботи з відновлення втрачених внаслідок ураження головного мозку рухових та мовленнєвих функцій у дітей цієї категоріальної групи; аналізуються дані щодо стану збережених психофізичних функцій у дитини з органічним ураженням центральної нервової системи, здійснюється дослідження нейропсихологічних та нейрофізіологічних підходів у реабілітації дітей хворих на афазію; виявляються особливості корекційно-відновлювального навчання та відповідних можливостей пластичної перебудови втрачених мозкових функцій та наявної нейрорегенерації у дітей дошкільного віку із афазією; робиться психофізичне обґрунтування застосування спеціальної відновлювальної корекційно-реабілітаційної роботи та наводяться спеціальні методики фізичної реабілітації та мовленнєвої корекції у дітей з моторною афазією; виявляються нейропсихологічні та нейрофізіологічні основи відновлення рухових та мовленнєвих функцій у дітей хворих на афазію.

В статті висвітлюється концепція корекційно-відновлювального навчання дітей з афазією в умовах комплексного супроводу. Детально розглядається стан патології психомоторного розвитку у дітей на ранньому етапі відновлення. В статті, на основі аналізу отриманих даних експериментального дослідження визначаються найбільш дієві та оптимальні методики корекції та реабілітації даної категорії дітей та окреслюються подальші шляхи відновлення втрачених мовленнєво-рухових функцій. Визначено подальші перспективи даної корекційно-відновлювальної роботи у дітей різних вікових груп з локальним ураженням головного мозку та окреслено напрями майбутніх пошуків у психофізичній реабілітації дітей на різних етапах відновлювального навчання.

Ключові слова: діти з афазією, ураження головного мозку, відновлення мовлення, нейрорегенерація, фізична реабілітація, моторна афазія

Постановка проблеми. Проблема відновлення мовлення при локальних ураженнях структур головного мозку викликає фаховий інтерес у науковців та практиків логопедії вже багато років, і залишається провідною в цій галузі. Але на фоні достатньої кількості досліджень порушень мовлення у дорослих, ми знаходимо доволі обмежену кількість публікацій про втрату мовлення у дітей при різних локальних ураженнях структур головного мозку та про можливості і строки відновлення мовленнєвих функцій у дітей з різними формами афазії.

Тому на фоні значного збільшення кількості дітей, що втратили мовлення у дошкільному та молодшому шкільному віці внаслідок ураження головного мозку різної етіології, ми вважаємо актуальним дослідження цієї категорії хворих в процесі спеціально організованого корекційно-відновлювального навчання.

Корекційно-відновлювальна робота при афазії у дітей, в тому вигляді в якому вона існує сьогодні, з одного боку витікає з неврологічної та нейропсихологічної концепції порушення мовлення при афазії у дорослих, доповнюючи її, з іншого – істотно від неї відрізняється. Вказані відмінності